

KOVÁCS ESZTER

RENDSZERVÁLTÁS SZÜLTE ÚJSÁGÍRÁS AZ ÁTMENET ÉVEI A GYERGYÓI ÚJSÁGÍRÁSBAN AZ ORSZÁGOS ÉS ROMÁNIAI MAGYAR SAJTÓ TÜKRÉBEN

Bevezető

Nicolae Ceaușescu rendszerének kezdeti évei – az *Aranykorszakként*¹ nevezett időszak – egy Moszkvától távolodó politikai irányvonalat képviselt, melynek következtében nemcsak a nyugati sajtótermékek, hanem a romániai magyar nyilvánosság felé is toleranciát színlelt.² A „nyitás” politikája³ azonban a pártvezetés támogatásának megerősítésére szolgált, illetve bukaresti helyszínt kínálva a magyar közművelődési intézményeknek még inkább felügyelet alá akarták vonni a marosvásárhelyi és kolozsvári művelődési intézmények működését. Ez a stratégia értelemszerűen a nacionalista berögződés és az ideológiai terror mindennapi gyakorlatához vezetett a későbbi években.⁴ Dolgozatomban a Ceaușescu-rendszer imént említett terrorjától és rossz beidegződéseitől megszabaduló nyilvánosság⁵ tulajdonságait vizsgálom. Ez a felszabadulás az 1989 decemberében kirobbant forradalomban veszi kezdetét és az átmenet éveiben⁶ teljesedik ki. Ennek mentén mind az országos (román) és a romániai magyar, mind a regionális, esetünkben Gyergyószentmiklós

1 Csíkszereda, Pro-Print Kiadó, 2011.

2 Peter Gross a kommunizmus alatti Románia nyilvánosságát négy részre osztja, ebből három esik bele Ceaușescu vezetésébe. Ld. Gross 1996. 9.

3 A nyilvánosság tekintetében a pártirányítás nemcsak a nyugati sajtó és könyvkiadás felé mutatott nyitottságot, hanem a romániai magyarság iránt is, ennek eredményeként a Kriterion Könyvkiadó, a Román Televízió magyar nyelvű adása és *A Hét*, bukaresti napilap is elindulhatott. Lásd: PAPP Z. Attila: *A romániai magyar sajtóvilág a második világháború végétől 1989-ig*. In: REGIO, 1. (2004) 45–63. 50.

4 GYÖRFFY Gábor: *Cenzúra és propaganda a kommunista Romániában*. Kolozsvár, KOMPRESS Kiadó, 2009. 159. (a továbbiakban: GYÖRFFY 2009)

5 Dolgozatomban nem térek ki a televízió és rádió működésére, kizárólag a sajtó jellemzőit vizsgálom.

6 Az 1989-ben összeomlott Ceaușescu rendszer utáni évtizedet hívjuk az átmenet éveinek, átmenet egy totalitárius berendezkedésű társadalomból egy demokratikus felé.

sajtójának az átmeneti években mutatott jellemzőit helyezem megvilágításba, mindezen tulajdonságokat pedig egymáshoz viszonyítva próbálom értelmezni a gyergyói újságírást.

Cenzúra

Az 1971-et követő ideológiai beszűkülés időszakában⁷ a nyilvánosság teljes egésze a Román Kommunista Párt (a továbbiakban RKP) irányítása alá került, úgynevezett cenzúrahivatalok látták el a propaganda gépezet feladatát, melynek élén a Sajtó-főigazgatóság állt regionális szervezeteivel. A cenzúra és a propaganda összefonódásából teljesedett ki a negatív és pozitív cenzúra alkalmazása, előbbi esetében az információk korlátozása vagy teljes tiltása lép érvénybe, míg az utóbbinál bizonyos információk kötelező közzététele van megszabva.⁸ Az 1977-ben felszámolt Sajtó-főigazgatóság – a cenzúra formális beszüntetése – azonban nem a szabad sajtó irányába mozdította el a nyilvánosságot.⁹ Ezt követően a gyakran újságírói felelősségként is definiált öncenzúra gyakorlata lépett életbe, melynek jellemzői közé tartozott az elhallgatás, a kétértelmű fogalmazás (metaforák, allegóriák, szimbólumok, többféleképpen értelmezhető kifejezések használata)¹⁰, ez a fajta beszédmód a kultúra őreinek a kijátszására szolgált, amit az ambivalens diskurzus megnevezés mellett kettős vagy analógiás diskurzusként is említenek. Az irodalomban nem volt ritka az ambivalens diskurzus használatával élni, viszont a publikum azokra korlátozódott, akik ismerték a kontextushoz illő szakirodalmat vagy olyan informális körökben mozogtak, ahonnan birtokba vehették a dekódoláshoz szükséges információt. Az a közönség, aki mindezen dekódoláshoz szükséges tudással és háttérrel nem rendelkezett, azokhoz is egy rendszeresen megjelenő, széles körben elérhető irodalom szólt, ahol a „nép”

7 A történészek hol Ceaușescu kínai és dél-koreai látogatásának adnak jelentőséget, hol megalomániája elburjánzásának.

8 GYÓRFFY 2009. 158.

9 PAPP Z. Attila: *A romániai magyar sajtóvilág a második világháború végétől 1989-ig*. In: REGIO, 1. (2004) 45–63. 58. (a továbbiakban: Papp 2004)

10 TAKÁCS Róbert: *Sajtóirányítás és újságírói öncenzúra a nyolcvanas években*. Médiakutató. http://www.mediakutato.hu/cikk/2005_01_tavas/04_sajtoiranyitas

„szokás” „menteni” kifejezések megjelenhettek nyomtatásban, különösebb magyarázatot sem igényelt a jelentésük.¹¹

Szamizdat¹²

A nyolcvanas évek nyilvánosságára ráerőltetett nacionalista irányvonal következtében méltán vetődik fel a gondolat a szamizdat sajtó létezési körülményeinek, kiadványainak kérdése. Azonban a román sajtót illetően nem beszélhetünk szamizdat kiadványokról. Ami nem azt bizonyítja, hogy nem volt „ellenzéki” magatartás a román értelmiség körében, hanem hogy nem tudott kialakulni egy rendszeresen megjelenő kiadvány, mint más szocialista berendezkedésű társadalmakban (pl. Lengyelország, Magyarország, Csehszlovákia). Az egyedüli szamizdatként megjelent „újságként” a Radu Filipescu – rendszerbírálatairól híres értelmiségi, több diktatúraellenes megnyilvánulás szervezője – szerkesztésében készült röpcédulákat említhetjük, melyek terjesztése alig egy évvel a forradalom előtt indult el.¹³

A magyar lakosság körében azonban annál inkább megvolt az igény a szamizdat kiadványokra. 1982-ben Nagyváradon – az 1981-ben Magyarországon kiadott *Beszélő* mintájára – megjelent az *Ellenpontok*. A lap nem élhetett sokáig a szigorú ellenőrzés miatt, mindössze nyolc számot adtak ki, melynek célkitűzései között szerepelt a kelet-európai jogfosztottság és az erdélyi magyarság elnyomásának ismertetése. Az újságot Magyarországon is terjesztették, amelynek több száma is kikerült Nyugat-Európába. Ezért éles külföldi visszhangot kapott a pártvezetés, és e visszhang hatására a szerkesztőket kiutasították az országból. Az ezt követő években nem merült fel egy új szamizdat kiadvány gondolata egészen 1988-ig, amikor – ugyan biztonsági okokból a Magyarországon terjesztett – *Kiáltó szó* lapot hozták

11 D. Lőrincz József: *Az átmenet közéleti értékei a mindennapi életben*, Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó. 2004 32.-64.

12 A kommunista rendszerekben titokban terjesztett illegális kiadványok. Szerkesztőit a rendszer zaklatással és egyéb (durvább) szankciókkal illette. Ezek a kiadványok az aktuális rendszer bírálatainak adtak hangot.

13 GROSS, Peter: *Mass Media in Revolution and National Development. The Romanian Laboratory*. Iowa, Iowa State University Press, 1996. 26–28. (a továbbiakban: GROSS 1996)

létre, melynek csupán két száma jelent meg szűk körben.¹⁴

Az átmenet évei

1989. december 22-től a sajtótermékek nemcsak a névváltoztatással közvetítették a szabad sajtó kezdetét – *Scînteia*ból *Scînteia Poporului* lett, pár nappal később az *Adevărul* nevet kapta; *Drapelul Roșu - Renașterea Bănățeana*, *Drum Nou - Gazeta Transilvaniei*, *Előre*¹⁵ *Új Magyar Szó* –, hanem 1991-re mintegy megtriplázódott a kiadványok száma,¹⁶ melyek egytől egyig a kezdeti eufória időszakában független orgánusként hirdették magukat. A forradalom utáni két hónap a sajtó euforikus állapotáról szólt, katarzisként söpört végig a lakosságon a több évtizedig regnáló cenzúra és propaganda megszűnése. Az újságok hasábjain a sok évig tartó, frusztrációtól, indulatoktól felszabadult és információáradattól telített írások jelentek meg. Azonban a kezdeti eufóriát követő időszakban a legtöbb változás megrekedt a szimbolikus átmenetben, míg az újságok neve megváltozott, a tartalom antikommunista hangnemre váltott, addig az újságírói-alkotói munka és a szakmai „állomány” a régi maradt. A nyelvhasználatot illetően még mindig élt az „elvtársak” megszólítás. A tudósítások, tények közlése helyett, esszék, vélemények, szóbeszédektől terhes, szenzációhajhász, fiktív, átpolitizált írások képezték a forradalom éveit követő újságírást.¹⁷ Kérdés volt tehát, hogy az újságírás mikor lesz mentes az ideológiai függőségtől és az addigi szakmai beállítódástól.¹⁸

Az 1990-ben rendezett választások során az országos napilapok nagy teret biztosítottak egyes pártok politikai kampányának, ahol az újságírók gyakran politikai intézményként próbáltak fellépni bizonyos ügyekben. Az *Adevărul*

14 GYÓRFFY 2009. 170–171.

15 1947-ben indul el a lap *Romániai Magyar Szó* néven, 1953 után a pártapparátus magyar szócsöveként 1989. december 22-ig az *Előre* nevet viseli. Ld.: Papp 2004. 49.

16 PAPP Z. Attila: *A romániai magyar sajtónylvánosság a kilencvenes években. A működtetők világa*. Csíkszereda, Soros Oktatási Központ, 2005. 63. (A továbbiakban: PAPP 2005.)

17 GROSS, Peter: *Media in the Post-Communist Decade*, In: Henry F. Carey: *Romania Since 1989. Politics, Economics, and Society*. Oxford, Lexington Books, 2004. 195. (A továbbiakban: Gross 2004.)

18 PAPP 2005. 59.

(*Nemzeti Megmentési Front* lapja)¹⁹ és a *Romania Liberă* (ellenzéki napilap) 80%-át a választásokról szóló cikkek tették ki, melyek továbbra is szubjektív hangnemben, az újságírási alapelveket háttérbe szorítva kampányoltak a favorizált párt mellett.²⁰ Az átmeneti időszak első felében²¹ a *demokrácia* kiemelt fogalomként szerepelt a sajtó nyelvezetében, azonban elmulasztotta definiálni azt olvasóközönsége számára. Egyrészt tisztázatlan maradt, hogy mi a demokratikus nyilvánosság igénye nemcsak az újságírók, de az olvasóközönség felé is, másrészt elmaradt ennek a gyakorlati iránymutatója is.²² Az 1996–2000 közötti években – az átmeneti évek második felében – az Iliescu vezetés leváltása²³ ellenére a sajtó nem tudott újraszocializálódni, levetkőzni a forradalom utáni átpolitizált magatartást.²⁴

A forradalmat követő évtizedben a sajtó erős politikai szerepvállalása miatt a nyugati médiakutatók negatív bírálattal illették az átmenet nyilvánosságát. Azonban Alina Mungiu kiemeli, hogy mindeközben az elemzők megfélelkeztek arról, hogy ugyan a demokratikus rendszer jegyeit magánviselő román társadalomról beszéltek – szabad választások, sajtószabadság stb. –, de ez a társadalom még messze állt az amerikai mintájú demokratikus társadalmaktól. Hangsúlyozza, hogy esetünkben a posztszocialista társadalmi átalakulásokat kell vizsgálat alá vetni.²⁵

Peter Gross²⁶ a nyugati médiakutatók állításait megerősíti abban, hogy az újságírás a diktatúra éve alatt szerzett stigmáitól való lassú szabadulásban volt mérhető az átmenet éveiben. Azonban kiemeli, ha összességében vizsgáljuk a forradalmat követő évtizedet, akkor kijelenthetjük, hogy a sajtó pozitívan járult hozzá a rendszerváltáshoz. Egyfelől részt vett a politika, gazdaság és a kulturális érdekszféra közötti verseny nyilvános légkörének megteremtésében,

19 A *Nemzeti Megmentési Front* Ion Iliescu pártja volt, amely a forradalom napjaiban alakult és „ideiglenesen” kormányozta az országot.

20 MUNGIU PIPPIDI Alina: *Români după '89. Istoria unei neînțelegeri*. București, Humanitas, 1995. 236–250. (A továbbiakban: MUNGIU 1995.); PAPP 2005. 60.

21 1989–1996 közötti időszakot tartják a kutatók a média átalakulásának az első fázisaként.

22 GROSS 1996. 43–44.

23 Emil Constantinescu pártja CDR (Convenția Democratică din România) nyerte a parlamenti és önkormányzati választásokat.

24 GROSS, Peter 2004. 205.

25 MUNGIU 1995. 251.

26 Román származású amerikai médiakutató.

másrészt az információs funkció szerepét is igyekezett betölteni, ami 1989. december 22-e előtt egyáltalán nem létezett.

A romániai magyar újságírás az átmenet éveiben

A forradalmat követő kezdeti eufórikus időszak a romániai magyar sajtóban is élénken jelen volt. Az újságok megsokszorozódása és a névváltoztatások a szabad sajtó kinyilatkoztatásaképpen tartotta az országos „trendet”.²⁷ Papp Z. Attila az 1989 decembere utáni romániai magyar sajtó alakulását négy korszakra bontja: 1. robbanás (1989–1991), 2. hanyatlás (1991–1993), 3. lassú konszolidáció, egyensúlyteremtés (1994–1998) 4. konfrontatív professzionalizáció (1999-től).²⁸

A területileg behatárolt működés tekintetében megkülönbözteti a megyei és országos lapok csoportját a helyi lapokétól. Előbbit *szétterjedő*, utóbbit pedig *helyi sajtónyilvánosság(ok)*ként nevezi meg. A szétterjedő nyilvánosságot inkább a konfliktuskerülés határozza meg (erre külön technikái is vannak),²⁹ továbbá az etnikai reprezentatív nyilvánosság jegyeit hordozza magán. Esetünkben a romániai magyarság érdekeinek tematizálása erőteljesen tartja magát, amely egy homogén diskurzus kiteljesedését eredményezte.

Ezzel szemben a helyi sajtónyilvánosságok tematikái a helyi városok és települések célkitűzéseihöz, gondjaihoz kapcsolódnak. A szétterjedő nyilvánossághoz képest a helyinél jellemző, hogy az emberek mindennapi gondjai közelebb kerülnek a nyilvánossághoz, így a konfliktusok is jobban artikulálódnak. Ezek a konfliktusok a települések vezetői és a helyiek közötti nyilvános térben domborodnak ki, általában szociális, gazdasági témák kapcsán.

További jellemzőként említi, hogy a magyar nyelvű sajtó beállítódása – a kommunizmus alatti kisebbségi lét nehézségei, továbbá a forradalom utáni márciusi események következményeként – a többségi román környezetre reagálva, egyfajta ellenséggel szembeni attitűdöt mutatott, melynek részét képezte a mi-ők idegen reláció kollektív, identitásképző cselekvési mechanizmus

27

28 PAPP 2005. 7–8, 11–13.

29 Lásd: Papp 2005. 76.

elindítása.³⁰ Ezt a fajta beállítódást kisebbségi neurózisként is említik „*miszerint ellenséget látunk ott is, ahol nincs*”.³¹

A kolozsvári társadalomkutatók³² által legmarkánsabban képviselt álláspont az erdélyi magyar posztoszocialista újságírásról: az úgynevezett affirmatív, „igenlő” beszédmód, amely a közvetítés, tudósítás helyett egy interpretatív – az erdélyi magyarság érdekeit hangoztató – stílust jelöl. Rámutatnak arra is, hogy az erdélyi újságírók ugyan a sajtószabadságra vonatkozó általános szemléletmódot képviselik, de az aprofesszionalizmus³³, a literaturizáltság³⁴ és az akommercializmus³⁵ intenzíven jelen volt a szakmai beállítódásukban.³⁶ Professzionalizmusként definiálják az erdélyi magyar újságírás sajátos szakmai eljárásrendszer és értékrend mentén vezérelt gyakorlatát, egyfajta alternatív professzionalizmusát. Az aprofesszionalizmus megfogható az érzelmi túlfűtöttségben, a hír és kommentár egybeolvadásában és a hírszelekció hiányában, továbbá a laptördelésben, fogalmazásban, interjúzásban.

A literaturizáltságot a tömegtájékoztatásban kiterjedő erős literátori befolyás jellemzi alapelveként felhozva, hogy az újságírásnak szépirodalmi vonzaskörben kell mozognia. Azonban ez az irodalmári jelenlét és a magaskulturális³⁷ hagyomány több esetben nem képes felmérni a kulturális rétegződést, alulbecsüli a piaci viszonyokat, mely magatartásmód a tömegtájékoztatásban az esetek nagy többségében terméketlen marad.

Az akommercializmus³⁸ a piaci szellem, a profitorientáltság és a marketingstratégiák hiányát jelöli. Nagyban összefügg a romániai magyar újságírás elitizmusával, amely az átmenet éveiben kis mértékben tölt be szórakoztató funkciót. Az *Európai Idő* (magazin) erre egy kísérlet volt

30 Természetesen a román részen is megvolt a szélsőséges magyarellenes nyilvánosság, (lásd: Vatra Românească lap működése), amire reagálni kellett, de általánosságban is élt a kisebbségi neurózis a romániai magyar újságírásban.

31 PAPP 2005. 74.

32 Cs. Gyimesi Éva, Herédi Zsolt, Horváth István, Magyar Tivadar

33 Magyar Tivadar, Horváth István, Herédi Zsolt, idézi Papp 2004, 62.

34 Magyar Tivadar, Horváth István, Herédi Zsolt, idézi Papp 2004, 62.

35 Herédi Zsolt, Horváth István, Magyar Tivadar idézi Papp 2004, 62.

36 PAPP 2005. 79.

37 Herédi Zsolt, Horváth István, Magyar Tivadar idézi Papp 2004, 62

38 Herédi Zsolt, Horváth István, Magyar Tivadar idézi Papp 2004, 62

(virágkorában 25 ezer példányban kelt el), viszont megszűnése után a Magyarországról importált *Nők Lapja* elégítette ki ezt a hiányt.³⁹

Az átmeneti évek sajtójáról az alábbi következtetés vonható le: sem az országos, sem a romániai magyar sajtó tekintetében nem beszélhetünk a nyugati mintájú újságírás gyakorlatban való működéséről. Előbbi esetében a cenzúra és propaganda több évtizedes irányítása után még egy évtized volt szükséges ahhoz, hogy a sajtó újrászocializálódjon. Ehhez nem volt elégséges a lapok átnevezése, a demokrácia és az antikommunista „ideológia” hangoztatása. A romániai magyar sajtó tekintetében pedig ugyancsak le kellett vetkőzni az addig felgyülemlett sérelmet, és elkezdni egy heterogén diskurzus gyakorlatát.

Újságírás Gyergyóban

Gyergyó vidékén a kommunizmus időszaka alatt az *Előre*⁴⁰ országos napilap és a megyei terjesztésű *Hargita*, magyar nyelvű lapok voltak elérhetőek.⁴¹ Kisebb, intézményi lapok is működtek, mint a *Vasas Hírlap* (1980–1981), a gyergyószentmiklósi Mechanikai Vállalat (a helyiek szóhasználatában „öntöde”) üzemi újságja; *Remetei Híradó* (Gyergyóremete 1975–1977), a remetei 10 osztályos Általános Iskola és az 1. számú Általános Iskola KISZ szervezeteinek folyóirata; Csomafalván a *Hazalátó* (1985-) 1–4. sz. Általános Iskola diáklapja. Ezek évente csak egyszer-kétszer, rendszertelenül jelentek meg.⁴² Értelemszerűen az előbb felsorolt lapok a kommunista rendszer ideológiája mentén voltak hivatva „tájékoztatni”.

Gyergyószentmiklós a maga periférikus kisvárosi jellegét a rendszerváltás időszakában is tartotta. Egyrészt a forradalom napjaiban a városban lezajló események nem befolyásolták a romániai magyarság későbbi jövőjét, továbbá a változásban vezető szerepet betöltő személyek csak időszakosan kerültek a

39 MAGYARI Tivadar: *A romániai magyar média*. Médiakutató, http://www.mediakutato.hu/cikk/2000_01_osz/09_a_romaniai_magyar_media.

40 Ld. a második oldalon.

41 SZŐCS Levente: *Biográfiai gyergyói újságokban a 20. század elején és végén*. Acta Siculica 2009, 663-669. 665. http://www.szm.ro/acta2009/663_670_szocs_levente.pdf. (A továbbiakban: SZŐCS 2009.)

42 KUSZÁLIK Péter: *Erdélyi hírlapok és folyóiratok 1940-1989*. <http://kuszalik1.adatbank.transindex.ro>.

nagypolitika erőterébe.⁴³ Másrészt – a már többször is említett – kezdeti eufória állapota az újságírásban Gyergyószentmiklóstra késve érkezett. Ugyanis 1989. december 22-től kezdődően a városban és környékén nem indultak el lapok. Az egyetlen lap, amely az újévben (1990) indult el, a gyergyói-medencei RMDSZ lapja *Gyergyó* néven, amely társadalmi-művelődési lapként volt számon tartva.⁴⁴ A *Gyergyó* kéthetente jelentkezett a rendszerváltást követő első évben, az 5.-ik kiadásnál már problémákba ütközött. Szerkesztettek késve még egy 6.-ik lapszámot, „s azzal feledésbe is merült a *Gyergyó*”.⁴⁵ A lapot helybéli értelmiségiek, tanárok, irodalmárok szerkesztették⁴⁶, az akkori szerkesztőség élén a ma 80 éves Csata Ambrus állt. Ezt követően 1992 szeptemberében Dezső László kezdeményezésében egy másik lap indítására tettek kísérletet *Gyergyói Szemle* néven. Péter Csaba felelős szerkesztői pozícióban (bedolgozói minőségben) segítette a lap működését.⁴⁷ A következő lap(ok) elindulásáig újabb két évet kellett várni. 1994 februárjában elindul a Gyergyói Synten Minden, „melyet azóta is a változások utáni (írott gyergyói) maradandó „sajtóteremtés” zászlóvivőjének”⁴⁸ ismerhetünk el, ugyanis ekkor kezdődik meg érdemben és szakadatlanul a hetilapok működése. A lap utódja a *Gyergyói Kisújság* közéleti hetilap, húszéves működése után 2014-ben szűnt meg.⁴⁹

A hetilapok lassú elindulásával megjelennek a különböző szervezetek, intézmények időszaki kiadványai, mint a gyergyószentmiklósi *Ifjúsági Információs és Tanácsadó Iroda* időszaki kiadványa (1996); a *Kukuri* (1992) és

43 SÓLYOM István: *Kisváros a forradalomban. Gyergyószentmiklós és a rendszerváltás eseményei*. In: Bárdi–Gidó–Novák (szerk.) *Együtt és külön: az erdélyi magyarok önszerveződése (1989–1990)*. Szerk: BÁRDI Nándor, GIDÓ Csaba, NOVÁK Zoltán Csaba. Kolozsvár, Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, 2014. 307., 320.

44 Papp Z. Attila megjegyzi, hogy az RMDSZ még 1989 decemberében közleményt tesz közzé az erdélyi magyar nyelvű lapok és tudományos folyóiratok szükségességéről. Továbbá egy grafikonnal ábrázolja a magyar nyelvű lapindítások alakulását, melynek tendenciája hasonló az országos román lapokéhoz.

45 Interjú Péter Csabával, az *Új Kelet* gyergyószentmiklósi közéleti hetilap főszerkesztőjével. Gyergyószentmiklós, 2017.07.13. (A továbbiakban: Péter Csaba 2017.)

46 Interjú Bajna György író-költővel, a *Gyergyói Kisújság* egykori újságírójával, Gyergyószentmiklós, 2017.10. 22. (A továbbiakban Bajna György 2017.)

47 Péter Csaba 2017.

48 Péter Csaba 2017.

49 Mindhárom felsorolt hetilap Péter Csaba főszerkesztésében működött a kezdeti években, továbbá alapítási dátumuk ugyanarra a dátumra esik, a későbbiekben csak a *Gyergyói Kisújság* működik, mely megérte az ezredik lapszámának kiadását is.

a *Tarkabarka* (1993), a Fogarassy Mihály Általános Iskola diáklapjai (1992); a *Művelődési Kalauz* (1994), a Művelődési Ház és az újságírói önképzés céljából elindult lap, amely 1997-től a *Gyergyói Kisújság* rovata lesz. Továbbá a *StaFILOkópé* (1991), a Salamon Ernő Gimnázium diáklapja, és az *Új Remények* (1994), a gyergyói Katolikus Plébánia hírmondója. Azonban nem csak gyergyószentmiklósi hetilapokra és más időszaki kiadványokra alakult ki az igény. Néhány Gyergyó-vidéki településen elindultak a különböző helyi, a „falvak életéhez” és intézményeihez kapcsolódó kiadványok, mint például a *Csomafalvi Búcsúszó* (1997) hagyományörző alkalmi lapja, a *Fövényszem* (1997) csomafalvi közéleti havilap; a *Tízórai* (1994) a csomafalvi Köllő Miklós Általános Iskola diáklapja. Alfaluban az *Alfalvi Nyitogató* (1996) havilap, a *Tutti Frutti* (1997, ugyancsak Alfalu) a Sövér Elek Líceum diáklapja. Ezenkívül még Gyergyótólgyesen olvashatták a *Hajnali Tehénbőgés* satirikus újság egyetlen példányát 1994-ben.⁵⁰ Fontos megjegyezni, hogy az intézmények, települések lapjai, rendszertelenül, kihagyásokkal jelentek meg. Valamint a rendszerváltás után a Gyergyói-medencében az országos terjesztésű *Új Magyar Szó* és a megyei *Hargita Népe* közéleti napilap illetve az *Európai Idő* (Sepsiszentgyörgyön kiadott) magazin és az *Erdélyi Napló* (Nagyváradon szerkesztett) napi- majd hetilap elégitették ki a gyergyói olvasók sajtótermékek iránti igényét.

Helyi jelleg

A Gyergyó-vidéki (1989 utáni) újságírás az eufórikus időszakhoz képest megkésettnek mondható. Mire (1994–1995 közötti időszakban) az országos és a romániai magyar sajtó is regresszív tendenciát mutat⁵¹ a lapindításban, ekkor lépnek színre a gyergyói lapok.⁵² A megkésetttség a kis létszámú, területileg „félreeső”, szakmai (újságírói) állományban hiányos, kisvárosi jelleggel magyarázható.⁵³

Eleinte a gyergyói lapok is temérdek nehézséggel küszködtek: megfelelő

50 KUSZÁLIK Péter: *A romániai magyar sajtó 1989 után*. Budapest-Kolozsvár, Teleki László Alapítvány-Erdélyi Múzeum Egyesület, 2001. 47–273.

51 Az országos és romániai magyar lapindítási tendenciáról a grafikonokat lásd: Papp 2005. 63–66.; Gross 1996. 60.

52 Kiemelendő még, hogy a kezdeti lapindítási lázban létrejött lapok közül több a sikertelensége miatt megszűnt.

53 Interjú Berszán Árus Györggyel, az RTV (Televiziunea Română) bukaresti magyar adásának munkatársával, Gyergyószentmiklós, 2017.07.11. (a továbbiakban: Berszán Árus György 2017).

technikai felszerelés, az újságszerkesztésre kijelölt hely hiánya vagy kezdetlegessége, a papírhány (amely ugyanúgy probléma volt országos szinten). A materiális problémákon túl a régi beidegződések levetkőzésének – félelmek, rossz szokások, balkanizmus – nehézsége is késleltette a helyi újságírás beindulását. Ezen beidegződések egyike volt az 1989 előtti pártvezetés által ellenőrzött napi és hetilapok átörökítése az új rendszerbe, melyek ettől kezdve a sajtószabadság szószólóiként határozták meg magukat. Illetve a *Hargita Népe* (a rendszerváltás előtt *Hargita*), megyei lapnak is idő kellett, hogy levetkőzze a diktatúra éveit alatti tájékoztatási gyakorlatot.⁵⁴ Amikor „...*kicsit többet vakarva talán a kobakokat, mint általában... amolyan székelyesen, ráérősen, sok-sok vakarózás után...*”,⁵⁵ és amikor a motiváció átlépte az elméleti elképzelés határát – hosszú kihagyás után⁵⁶ –, ekkor (1994) veszi kezdetét a gyergyói újságírás.

A helyi sajtó kialakulása oly mértékben volt gyors, hogy nem volt idő a saját, belső konfliktusokkal foglalkozni, hiszen mindig az országos, Gyergyót érintő vagy csak a gyergyói eseményeket érintő témákkal foglalkoztak. Ebben a gyors ütemben a helyi történésekre és a Bukarest felé történő, állandó reflektálásban nem alakult ki a kezdeti években a helyi konfliktusok és ellentétes érdekek felszínre emelése és annak kezelése.⁵⁷ Később, miután az *Új Kelet* is megjelenik (1998), és az RMDSZ is komolyabban belép a nagypolitika erőterébe, továbbá a gyergyószentmiklósi televíziók is megkezdik működésüket, ekkor már jobban artikulálódnak a konfliktusok a nyilvánosságban.⁵⁸ Viszont a kezdetekben nem ez volt a vezérelv, ekkor a hírközlés, az értékek továbbítása és az országos események helyi vonatkozásának kifejezésre juttatása volt a cél.⁵⁹

A gyergyói újságírást vizsgálva egyéb, helyi jellegzetességeket is érdemes

54 Péter Csaba 2017.

55 Péter Csaba 2017.

56 Gyergyószentmiklóson nem mindig volt ilyen sivár az újságírás, mint a kommunizmus időszaka alatt. A 20. század első felében Gyergyóban is voltak helyi lapok. Erről részletesebben lásd: SZÓCS 2009, KUSZÁLIK 2001.

57 Berszán Árus György 2017. Interjú Ábrahám Imrével, a Gyergyói Kisújság egykori főszerkesztőjével, Gyergyószentmiklós, 2017.10.8. (a továbbiakban: Ábrahám 2017.)

58 Péter Csaba kiemeli: a Gyergyószentmiklóson működtetett médiában adódó esetekben jelen voltak az érdektükköztetések, nem feltétlenül olyan arányban, amilyen arányban lehettek volna, ha minden „ajtórittyegtetésre” reagálunk. Az Új Keletnek a 2008-2012-es időszaka volt nagyon-nagyon „számonkérés”.

59 Berszán Árus György 2017.

kiemelni. Szócs Levente *Biográfiák a gyergyói újságokban a 20. század elején és végén* című tanulmányában vizsgálat alá veti mind a 20. század eleji, mind a kommunizmus alatti és a rendszerváltás utáni gyergyói sajtót a biográfiák tekintetében. A tanulmányból kiderül, hogy mindhárom említett időszakban a helyi újságírásra jellemző a biográfiák publikálása, ezek pedig az éppen uralkodó ideológia tulajdonságait viselik magukon.⁶⁰

A kommunizmus időszaka alatt a „legfelsőbb” romániai állampolgárok, Elena és Nicolae Ceaușescu életeseményei, élsportolók, a kultúrát termelő értelmiségi és a szorgos, kultúrát fogyasztó munkás idealizált képe szolgálnak biográfiákkal az újságok hasábjain. A rendszerváltás után mind a *Gyergyói Kisújság*, mind pedig az *Új Kelet* rendszeresen közöl például katonaemlékeket, személyes történeteket, helytörténeti cikkeket, önéletírásokat. A települések újságai, mint például a csomafalvi *Fövényszem* (később *Délhegyalja*) is gyakran teret engedtek a helyi társadalom hangjának, élményeinek, megihletettségének kifejezésére versek, balladák és más élettörténetek formájában. A tanulmányból kiderül, hogy a 20. század végére egyre nagyobb mértékben láthatták viszont írásaikat az újságok hasábjain maguk az olvasók, ezzel bekapcsolódva a helyi újságírásba. A gyergyószéki emberek önéletírásai, személyes narratíváinak publikálása nemcsak a helyi jelleget erősítette fel az újságírásban, hanem a kollektív emlékezet és identitás reprezentációjában is igen erőteljes szerepet vállalt.⁶¹

Következtetések

A helyi, rendszerváltás utáni médiában elhelyezkedett szakemberek állításai⁶² és a szakirodalom mentén levonható a következtetés, hogy a gyergyói újságírás valóban különbözött az országos romániai magyar jellemzőktől. A megkérdezettek vonakodnak attól, hogy az átmenet éveiben élt volna a médiakutatók által definiált kisebbségi neurózis a helyi sajtóban. Ez inkább

60 Dolgozatomban csak a kommunizmus alatti és a rendszerváltás utáni elemzéséből emelik ki tulajdonságokat.

61 SZÓCS 2009. 667-668.

62 Saját kutatási eredmény.

csak a későbbi években, az RMDSZ gyergyói képviselőjének intenzívebb politizálásával, fokozatosan épül be a helyi újságírásba.⁶³ Másrészt pedig Gyergyó történelmét tekintve, ahol mind az örmény és zsidó betelepülések és az ugyanilyen régre visszanyúló románokkal való együttélésből adódóan gyergyói sajátosságként is értelmezhető a mássághoz való engedékenyebb viszonyulás.⁶⁴ *„Nem néztünk sok mindent jó szemmel, de soha nem kreáltunk összeugrasztásra használható írásokat... Gyergyóban aligha lett volna sikeres az itteni közhangulattól, szokásoktól és hagyományoktól elszakadó, radikálisabban magyarkodó hang használata, ami ellenben nem zárta ki, hogy „szőrmentén” ilyen gondolatokat is ne lehessen írni, olvasni.”*⁶⁵ Feltehetően azért nem volt szükség az effajta diskurzus kialakítására, mert a helyi, kollektív identitás megerősítésére egyéb publicisztikai eljárások szolgáltak. Saját megítélésem szerint ennek a biográfiák gyakori publikálása tett eleget, így nem volt szükség egy „idegen” és az attól való félelem, sérelmek hangsúlyozására annak érdekében, hogy a magyarságtudat és helyi identitás tovább éljen, de ebben természetesen közre játszanak a már említett történelmi tények is. Értelemszerűen nem vetjük el annak tényét, hogy Gyergyóban is jelen voltak a forradalom utáni román–magyar ellentétek konkrét megnyilvánulásai és az erről szóló tudósítások, azonban nem erre esett a hangsúly a további, helyi néplélek fejlődésében és az átmeneti évek gyergyói sajtójában.

Ha a médiakutatók által megfogalmazott forradalom utáni évek jellemzőit akarjuk beleilleszteni a gyergyói újságírásba, akkor visszatérhetünk az aprofesszionalizmusra mint jellemzőre. Válaszadóim az aprofesszionalizmust nem a biográfiák gyakori közlésében látták, ugyanis azok jól elkülönített rovatban jelentek meg, hanem a tényleges szakmai háttértudás hiányának tudják be. A gyergyói újságírás ugyanis 45 évnyi – a második világháborút követően a kommunizmus alatti – kihagyással rendelkezett. Ezen felül a forradalom utáni években megindult újságírás olyan fiatalok – pl. Dezső László, Berszán Árus György, Péter Csaba stb. – kezdeményezéseként jött létre, akik nem rendelkeztek újságírói elméleti háttértudással és releváns publicisztikai

63 Ábrahám 2017.

64 Bajna 2017.

65 Bajna 2017.

tapasztalattal sem. Azok indították el az újságokat és egyéb médiumokat is, akik érezték ennek hiányát, és megvolt bennük készletelés egy helyi nyilvánosság elindítására. Így a kezdeti működésükben a szakmai hiányosságok emelhetők ki aprofesszionalizmusként, melyet később a nagyváradi Ady Endre Sajtókollégium képzésével és a további gyakorlati tapasztalatukkal igyekeztek pótolni.⁶⁶ Ebből adódóan a literaturizáltsággal sem jellemezhető, vagy nem oly mértékben, mint az erdélyi magyar újságírásban, hiszen nem irodalmárok és más értelmiségi csoport állt a gyergyói újságírás mögött.⁶⁷ Természetesen volt rá példa, hogy tárcákban olvasmányosabb írások jelentek meg, de ezek nem özönlöttek az olvasóra, elsősorban a helyi értékek, emberek kaptak helyet az újságírásban.

Végezetül érdemes kiemelni, hogy mind az imént említett kezdeti professzionalizáció hiánya, mind a kommunizmus alatti szünet értelmezhető pozitívan is a gyergyói újságírásban. Ugyanis a forradalom utáni, Péter Csaba által is említett rossz beidegződések csak az elindulást késleltették, viszont az új kezdetet az újságírásban egy fiatal – ugyan még tapasztalatlan – gárda által, friss szellemű és a pluralitásra törekvő csapat keltette életre, ahonnan már könnyebb volt elsajátítani az új rendszernek megfelelő publicisztika gyakorlatát,⁶⁸ mint levedleni a régi, berögződött vagy az akaratlanul is átszellemült gyakorlatot.

66 Ez az újságírókra vonatkozik.

67 Kivéve lásd a 7.-ik oldalon a rövid ideig működő *Gyergyót*.

68 A kérdés, hogy ez mennyiben sikerült az 1998 utáni évtizedről szóló kutatás tárgya lenne.

ESZTER KOVÁCS: JOURNALISM BORN WITH REVOLUTION. THE TRANSITION YEARS IN GHEORGHENI'S JOURNALISM AS REFLECTED IN NATIONAL AND HUNGARIAN JOURNALISM IN ROMANIA

Viața publică din era ceaușistă a fost complet transformată de cenzură și propagandă. Modul de formulare metaforic, ambiguu, publicarea documentelor partidului, informarea frecventă și exclusivă a publicului despre congrese și activitatea cuplului Ceausescu au dus la moartea practicii jurnalistice. Perioada liberă euforică de după revoluție a reușit să transmită doar simbolic funcționarea presei libere, deoarece în deceniul următor presa a reușit cu greu să scape de caracteristicile publicisticii complet impregnate. Jurnalismul postrevoluționar din Gheorgheni este analizat în lumina acestor fapte și în cadrul specific al jurnalismului maghiar din România cu scopul de a putea interpreta caracteristicile locale ale jurnalismului maghiar așezat într-un nou context.

ESZTER KOVÁCS: JOURNALISM BORN WITH REVOLUTION. THE TRANSITION YEARS IN GHEORGHENI'S JOURNALISM AS REFLECTED IN NATIONAL AND HUNGARIAN JOURNALISM IN ROMANIA

The Ceausescu era's public life was completely transformed by censorship and propaganda. Metaphorical and ambiguous drafting, the publication of party documents, the frequent and exclusive reports on the Ceausescu couple's activity led to the death of journalistic practice. The free, euphoric period after the revolution managed to transmit only symbolically the free press's activity, as the next decade's journalism could not overcome its saturated character. The analysis of the Gheorgheni area journalism is carried out in light of these facts and within the characteristic frames of the Hungarian press in Romania aiming at placing it into context and interpreting the local Hungarian press and its characteristics.